

**John
Christmas
Møller**

Politik forud for alt

Mette Møller

John Christmas Møller. Politik forud for alt.

© Mette Møller, 2019

Omslagsdesign: Mette Møller

Forsidebillede: John Christmas Møller taler på grundlovsdag i London

1942, Det Kgl. Bibliotek

Tryk og indbinding: Lasertryk

ISBN 978-87-970783-0-3

1. udgave, 1. oplag

Indhold

Forord	xv
Indledning	xvii
I 1894–1920	
Barndom, ungdom, politik	1
1 Et ganske almindeligt borgerhjem	3
De dansk-irske aner	3
Rødder i Dragør	5
Hjemmet i Bredgade	6
Hverdagen i velhaverkvarteret	8
Et sommerhus i Espergærde	12
En pudsigt skik i bådehuset	14
På vej mod Systemskiftet	16
En tidlig interesse for politik	19
I en finansiell og politisk krisetid	22
Forbilledet I.C. Christensen	24
Skolegang	26
2 Studier og politik	31
Studiestart og foreningsliv	31
En politisk skueplads	34
Aage Kidde	36
Læremester H.V. Clausen	38
Debatten om den danske grænse	39
Beundret, forgudet, forhadet	41

	Kampen om ungdommens landsorganisation	42
	Ungdomsleder med visioner	44
	Christmas Møllers politiske engagement	46
	Ensom i familiens midte	48
	Den sønderjyske sag	50
3	Krig og krise	53
	På vej i krig	53
	Intet nyt fra Vestfronten	55
	Danmarks neutralitetspolitik	58
	Aage Kiddes hemmelige krig	61
	Kritik af Danmark	63
	En personlig krise	65
	Skandalepotentiale	67
	Aage Kiddes offer	69
	Et kapitel i karrieredagbogen	71
4	Sejre, tab og ægteskab	73
	Ny grundlov, ny valglov, nye muligheder	73
	Aage Kiddes valgkampagne	75
	Udsigt til konservativ genkomst	78
	Det første og sidste valg	81
	Oktoberadressen og Aabenraa-resolutionen 1918	83
	Aage Kiddes død	85
	Så fattigt at være alene	87
	Tabet af en mor	89
	Det første ægteskab	90
	Frøken Gertrud Jessen	91
5	Kampen for det tabte land	95
	Genforeningen i Sønderjylland	95
	Agitation på plakaten	97
	Hjem til Danmark	98
	Analyserne i KU-bladet	100
	Skuffelsen	101
6	Kærlighedskvaler	105
	Den gordiske kærlighedsknude	105
	Målrrettede kvinder	107
	Knold og Tot	109
	En ny begyndelse	111

II	1920–1940	
	Karriere, kampe, krig	115
7	Konservativ kandidat	117
	Opstilling på Fyn	117
	Den konservative kampplads	120
	Højrefløjens skarpe profiler	124
	Den store årgang	129
	Levebrødspolitikere	132
	En prosaisk slider	133
	Politik på hjernen	137
8	Dansen med Venstre	141
	Sejrherrer og støttepartier	141
	Venstres enegang	142
	Regeringskrise og forhandlinger	143
	En borgerlig studehandel	145
	Den parlamentariske leder	147
	Lützensagen	148
	Landmandsbankens krise	152
	Skyld og grundskyld	154
	Rekonstruktion af regeringen	156
9	En politiker på vej	159
	KU-bladets politiske medarbejder	159
	Den diplomatiske kritik	160
	Valganalyse	162
	En politiker på evig rejse	164
	En livsstil, der hærdede	165
	Thorvald Staunings første runde	168
	Venstres stærke mand	170
	Victor Pürschels socialdemokratiske flirt	172
	Formand af navn, ikke af gavn	174
	Lige ved og næsten partiformand	175
10	Det borgerlige samarbejdes endeligt	179
	Forsvarssagen i front	179
	At byde Venstre trods	181
	Opbakning til opgør	182
	En afgørende afstemning	183
	Venstre væltes	184
	Valgkamp om forsvaret	185
	Kritik af gruppeformanden	186
	Tak for valget lille Mads	188

Royal utilfredshed	189
11 Formandskandidaten	191
Journalister og spindoktorer	191
Redaktør Anders Vigen	192
Makkerparrets soloridt	194
Indgangen til kriseforliget 1931	196
Konservativt krisemanifest	197
Kriseloven vedtages	199
Formandsvalget 1932	200
Jeg kandiderer ikke, men jeg modtager valg	202
Nu skal der arbejdes	203
Skjulte formandsdrømme	206
Fortravlet og fortvivlet	208
Den politiske vismand fra Søborg	209
12 Store forlig og strandede projekter	213
Kriseforlig i 1932	213
Så blev der valg	215
Tid til forlig	216
Et hemmeligt møde på Østerbro	217
Karl Kristian Steinckes socialreform	219
Et strandet konservativt projekt	222
Partiets økonomiske dilemmaer	224
Celestin og Floridor	226
13 Partiet og den konservative ungdom	231
Et nyt program	231
Ungdommens kritik	233
Inspirationen fra Mussolini	234
Aksel Møllers forsvar for de unge	236
En hyldest til partiformanden	237
Jack Westergaards militante linie	238
Stormtropperne	239
Partiformandens dilemma	242
Propagandachefen	244
Forsvar for demokratiet	246
Et nødvendigt opgør	248
Aksel Møllers breve til Karl Ulrik	249
KU's nye formand	251
14 Tanker om en ny grundlov	253
Grundlovsdebatten	253
Kickstarten	254

De tre spor i debatten	255
Landsmødet 1934	257
Tabet af Landstinget	259
Forfatningskommissionen nedsættes	261
Stærkest er den, som står alene	264
Imod egen overbevisning	265
Ny strategi	267
Bomben på landsmødet 1937	268
Stormen efter stilheden	269
Hvad nøler I efter?	271
15 Formandens fortsatte strid	273
Nej og atter nej	273
Australnegeren uden underbukser	274
En drejebog for januar	276
En politik faldt, en mand går	278
Støtte til formanden	279
Det udfordrede temperament	280
Anders Vigens kompromis	282
Formanden genvælges	283
16 Afgørelsens stund	287
Forlig i kommissionen	287
Håbet om ét parti, én politik	289
De gnavende indvoldsorm	290
Formand på prøve	292
Fremtidens Folkeparti	294
Forfatningsforslagets fald	297
Henning Hasles nye post	299
17 Forsvarsdebatten	303
Håbet om en ny politik	303
Staunings dilemma	304
De yngre socialdemokrater	307
Folkenes Forbund	309
Neutralitetspolitik eller solidaritetspolitik	310
Peter Munch på knivsæggen	312
Folkets hær og Nordens Abessinien	313
Folkeforbundets sammenbrud	315
18 Alene i Norden	317
Forsvarsforlig 1937	317
Talerne i Lund 1937	318
Sandheden er, at vi er alene	320

Tyskland udvider	322
Fredskonferencen i München 1938	323
Kampen for et forsvar	325
Ikke-angrebspagten	327
19 Frem mod april 1940	331
Ny partiformand	331
Farvel for en stund	332
Pagten mellem Stalin og Hitler	334
Staunings nytårstale	336
Erklæringen af 19. januar 1940	338
Hasle udmanøvreres	339
Halfdan Hendriksens politiske barnepige	340
Magtspillet	341
III 1940–1945	
Samarbejde, modstand, modgang	343
20 Danmark besat	345
Rygter om angreb	345
Udviklingen 8. april	346
Besættelsen	349
Bare en halv time mere	351
Ministre uden portefølje	353
Mørket spredes i Europa	355
Konservativ oplysningskampagne	356
Modpoler i samarbejdspolitikken	358
Breve til Munch og Stauning	361
Holde fast og holde fast	362
Danmarks omdømme	363
Ministeransvar	364
Samarbejde i praksis	366
I tysk krigstjeneste	367
Majkriseforliget	368
Ønske om regeringsomdannelse	369
Truslen fra danske nazister	371
Konservative krav og dilemmaer	372
21 Udfordringen Erik Scavenius	375
Kongens nye samlingsregering	375
De store tyske sejre	377
Oplæg til en dansk-tysk told- og møntunion	378
Udenrigsministeren i kort snor	381

Den stålsatte Scavenius	382
Handelsministerens timede trussel	384
I brechen for folkestyret	386
22 Færdig som minister og politiker	389
Unionens efterspil hos de konservative	389
Svar på tiltale	390
En påtvungen tilbagetrækning	392
Breve fra fanskaren	394
Talen i Forum	395
Højrefløjens ekstremer	398
Total tilbagetrækning	399
23 Udenfor	401
Kampen for et udkomme	401
Sagførerrådets kritik	402
Den politiske sufflør	405
Glidebanen	409
Operation Barbarossa	411
Tid til at skrive politisk testamente	413
24 Illegalitet	419
Nye venner	419
Det kommunistiske initiativ	421
Farlige informationer	424
En del af noget større	425
Mødet med Ebbe Munck	426
25 Rejseplaner	431
Invitationerne	431
At rejse eller ikke at rejse	432
Briternes dobbeltspil	435
Ny dansk militærplan	438
Ny britisk strategi	439
Rejsen til Sverige	441
Købmand Barr, frue og søn	443
Efterspil i Danmark	444
26 Londondrømme	449
En glimrende modtagelse	449
God stemning og god publicity	452
De økonomiske spørgsmål	454
Forfra igen	457
Mødet med Eden	460

Drømmen om Møllers bureau	462
Ophørt samarbejde	465
Simpelthen ad helvede til	467
John-problemet	468
27 Stemmen fra London	471
Formand for Det Danske Råd	471
En tale af en vis betydning	473
Intet offer er for stort	475
Modtagelsen af talen	476
Eigil Borch Johansen skuffer	480
28 Amerika tur – retur	483
Rejsen til Amerika	483
Amerikansk tour de force	485
Breve hjemmefra	486
En modbydelig rejse	488
I clinch med Henrik Kauffmann	489
Konflikter i eksilmiljøet	491
29 Valgkamp og magtkamp	499
Briterne og sabotagen	499
Det dejlige valg	500
Valgparoler og partipolitik	502
Kampen om at lede De Frie Danske	503
Augustoprøret	505
Endelig et nej	507
30 Breve om fremtiden	511
Frihedsrådet	511
Dobbelt dialog	514
Den partiløses fremtidsplaner	516
Forsvaret for kommunisterne	518
Mogens Føg og guldfuglen	520
Sabotage og folkestrejke	523
Drømmen om Danmark	525
Det store spring	527
På sidelinien	528
Erling Foss' besøg i London	530
En julehilsen fra Winston Churchill	532
Fremtidens jobmuligheder	534
Valget af Vilhelm Buhl	536
31 Slutspil i Stockholm	539

Stockholmsamtalerne i 1945	539
Manden i midten	541
Om blot jeg kunne tale med begge parter	543
Frode Jakobsens tvivl	545
Frihedsrådets rolle	547
Alt det ministervrøvl	549
Tabet af en kandidat	550
Ros fra Hans Hedtoft	553
Lyset slukkes på Møllers bureau	554
Mere katolsk end paven	555
Udenrigsminister	558
Tabet af Lille John	560

IV 1945–1948

Frihed, ufred, eftermæle 563

32 Hjem til Danmark 565	565
Hjemkomsten	565
En søn og en datter	567
En ny tids politik	570
Alle er under anklage	572
De mange krav	575
33 Bornholms besættelse 577	577
Bornholm fanget mellem øst og vest	577
Den tavse udenrigsminister	579
En varm tak til Rusland	581
Britiske søforklaringer	583
Gode miner	584
Ministerdelegation til Bornholm	586
Bornholmsk skuffelse	587
34 Bornholm, London og Moskva 591	591
En plan for Bornholm	591
Den samme tankegang som Scavenius	592
Tilnærmelser til Moskva	593
Med hjælp fra England	595
Russersager	597
Planen falder	598
Aldrig i tvivl	600
35 Konservativ genkomst 603	603
Tilbage hos de konservative	603

Baglandets benspænd	604
Partiprogram anno 1945	607
Menneskelig, politisk og demokratisk konservatisme	608
Skuffende valgresultater	609
Politisk ordfører igen	611
36 Balladen om Sydslesvig	613
Sydslesvigsk røre	613
En egenrådig statsminister	615
Sydslesvig genvundet	616
Christmas Møllers grænse	617
På vejen væk	619
Briternes ultimatum	620
Frygten for et mindretal	622
Annoncering af en afsked	624
Sidste tale som politisk leder	626
Brug for partiet	627
37 Politisk løsgænger	629
Løsgænger	629
Den allersidste valgkamp	631
En hård og ond tid	633
Det gode eksempel	634
Sejren i nederlaget	636
38 Venner og fjender	637
Landsmødet 1947	637
Svanesangen	639
Jerntæppet sænkes	641
Kommunistiske venner	643
Kommunistiske fjender	644
Påskekrise 1948	646
Ranbemærkninger	647
En ny platform	648
39 Døden og eftermælet	653
Et uventet dødsfald	653
Selvordstanker	654
Forgudet og forkættet	656
Mindefonden	659
Mindebogen	660
Genrejsning	662
Efterskrift	663

Noter	669
Kilder og litteratur	699
Upubliceret	699
Publiceret	699

Forord

Den 3. april 2019 markerer 125-årsdagen for politikerens John Christmas Møllers fødsel, og i denne anledning udgives nærværende historiske biografi om den markante, danske politiker. Fortællingen om hans liv og karriere fortjener fortsat at blive fortalt, diskuteret og ikke mindst nuanceret. For Christmas Møllers historie er ikke alene et vedkommende, personligt drama. Historien om Christmas Møller giver også et indblik i dansk politik, i dansk politisk kultur og dansk historie i perioder, der på mange måder blev afgørende for Danmark og dansk selvforståelse.

Hans liv og karriere flettede sig således ind i centrale begivenheder, der prægede landet, og via ham inddrages vi i verdenskrige, grænsedebatter, diskussioner om demokrati og grundlov og om Danmarks forsvar og neutralitetspolitik. Christmas Møller blev i særlig grad en vigtig aktør og debattør under den tyske besættelse af Danmark, og han er som sådan uomgængelig for den, som interesserer sig for besættelsestiden og dens mange og fortsat omdiskuterede dilemmaer. Christmas' handlinger, synspunkter og ord har fortsat kant, og han udfordrede således ikke kun sin samtid, men giver også i dag stof til eftertanke og diskussion.

I forbindelse med udarbejdelsen og udgivelsen af *John Christmas Møller. Politik forud for alt* ønsker forfatteren at takke Erhvervsarkivet i Aarhus, Rigsarkivet i København, Frederiksberg Stadsarkiv, Det Kgl. Bibliotek, Nationalmuseet, arkivar Kjeld Damgaard, lektor og ph.d. Niels Wium Olesen og ikke mindst Kåre Nielsen.

Indledning

På Søndermark Kirkegård i København ligger fællesgraven Birkelunden. Her under de høje træer med de hvide stammer fandt John Christmas Møller, Det Konservative Folkepartis tidligere leder og fejrede forbillede, sit sidste hvilested.

I livet hvilede han aldrig. Altid fremad, altid i bevægelse, altid i arbejde for partiet, for Danmark, for den aktuelle sag, der optog hans bevidsthed. Politik var og blev hele hans liv, og han fik en afgørende betydning for Det Konservative Folkepartis politiske profil og udvikling. Med ham i spidsen flyttede partiet sig fra sit udgangspunkt i den traditionelle konservatisme med appel til en politisk og økonomisk velstillet overklasse imod en politisk demokratisering og en socialkonservatisme, der henvendte sig til et langt bredere udsnit af befolkningen. Gennem 1930'erne samledes magten hos ham, og gennem en lang årrække udgjorde han nærmest en personificering af partiet.

Christmas Møller var at finde blandt de mest markante danske politikere i sin samtid, og få kunne som han vække så stærke følelser hos såvel tilhængere som modstandere. Han var et komplekst menneske, en nytænkende, ofte kompromisløs politiker, hvis personlige gemyt kun dårligt tålte at vente på den politiske forandring, han ønskede sig. Som sådan var han altid udfordrende, og som sine forbilleder blev han en både forgudet og forkæret skikkelse blandt sine politiske kolleger.

Særligt under den tyske besættelse af Danmark trådte han for danskerne i karakter som manden, der talte nazismen ret imod og

forsvarede demokratiet. Først i Danmark, siden, da tyskerne tvang ham væk fra alle politiske poster, fra den britiske hovedstad. Herfra sendte Stemmen fra London via BBC opbyggelige radiotaler hjem om det dansk-engelske værdifælleskab og om nødvendigheden af sammenhold og modstand. Han blev folkets Christmas, et politisk idol og et symbol på den nationale kampånd. Da krigen lakkede mod enden blev han manden, der talte for samling og samarbejde mellem politikerne og modstandsbevægelsen. Ved hjemkomsten i 1945 fra eksilet i London var han udpeget som Danmarks nye udenrigsminister. Begejstringen og hyldesten ville ingen ende tage.

Alligevel endte hans på mange måder enestående politiske liv gennem næsten tre årtier i dansk politik, i hvad der er blevet kaldt en tragedie. For den hjemvendte helt faldt snart i unåde, og han døde uventet, kort tid efter sit valgnederlag i 1947 og det endelige og ubehagelige brud med Det Konservative Folkeparti. I døden genopstod han som modstandshelt og politisk forbillede. Han blev en myte, og mytologiseringen, som primært blev orkestreret af hans gamle parti, medvirkede til, at der ad åre tegnede sig et noget enstrengt portræt af en af Danmarks mest sammensatte politiske personligheder og det liv og den skæbne, der blev hans. Meget blev glemt.

John Christmas Møller havde nok ønsket sig det anderledes. For omend Christmas Møller var kendt som et meget privat og reserveret menneske, så var ideen om, at eftertiden skulle høre hans historie og forholde sig til hans livs gerning, slet ikke fremmed for ham. Han sørgede endog selv for, at fremtidige biografer og andre interesserede fik mulighed for at sætte sig ind i emnet. Flere steder i sine private dagbøger noterede han således, at de personlige optegnelser kun skulle ses som et supplement til hans samlede korrespondance, ligesom han livet igennem indsamlede og gemte store mængder materiale genereret af det levede liv. Han var åben om, at det private arkiv undergik lejlighedsvis gennemgange og oprydninger. Ikke alt kom med, da materialet efter hans død blev overdraget til Rigsarkivet, men det som gjorde, giver et godt indblik i såvel mennesket som politikerens Christmas Møller.

I researcharbejdet til denne bog har materialet fra Christmas Møllers egen hånd haft særlig interesse. Hermed refereres til hans biografiske tilbageblik fra 1948 trykt i mindebogen *Bogen om Christmas Møller. Skrevet af hans Venner*, Christmas Møllers dagbøger skrevet i den afgørende periode 1941–1945 og udgivet i samlet form i bogen *Gør jer*

pligt, gør jert værk. Christmas Møllers dagbøger 1941–45 af Erik Thostrup Jacobsen i 1995, personlige og officielle breve fra ungdommen frem til de sidste leveår, gemt i hans omfangsrige arkiv i Rigsarkivet, samt artikler, kronikker og taler trykt i aviser og blade, hvoraf mange siden er samlet i bogformat.

Til dette tekstmateriale følger sig arkivmateriale og historiske fremstillinger fra og om den konservative bevægelse og Det Konservative Folkeparti, blandt andre firebindsværket *Det Konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede* fra 1966 og Christian Egander Skovs *Konservatisme i mellemkrigstiden* fra 2016, samt beskrivelser og analyser fra centrale, samtidige politiske aktører og samarbejdspartnere. Christmas Møller nåede aldrig at færdiggøre sin selvbiografi, men til gengæld fik han en særlig plads i mange af sine politiske kollegers selvbiografiske værker. Ole Bjørn Kraft, Frode Jakobsen, Ebbe Munck, Erling Foss og Mogens Fog har alle skrevet detaljeret om Christmas i deres erindringsbøger. Kolleger fra, vel at mærke, hele det politiske spektrum har således bidraget til at nuancere billedet af Christmas og hans indsats i dansk politik. Det samme har samtidens og eftertidens kortere portrætartikler.

Materialet vedrørende besættelsestiden og den rolle Christmas Møller indtog under krigen i såvel samarbejdspolitikken som i modstandsarbejdet har været omfangsrigt. Her har fokus ligget på de primære kilder til perioden, blandt hvilke dagbøgerne og korrespondancen samlet og optrykt af Jørgen Hæstrup i *Christmas Møllers Londonbreve* fra 1974, som indeholder breve udvekslet mellem Christmas Møller i London og hjemmefrontens aktører, indtager en særlig plads. Men også de senere skildringer og historiske analyser af det besatte Danmark og Christmas Møllers virke under besættelsen har været afgørende i arbejdet med at afdække forløbet i denne helt centrale periode i hovedpersonens liv og karriere. Her tænkes særligt på Knud J. V. Jespersens tobindsværk *Med hjælp fra England* fra 1999, Knud Esmanns *Da fornuften sejrede* fra 1972 og Jørgen Hæstrups bøger *Hemmelig Alliance* og *Kontakt med England* fra henholdsvis 1959 og 1960.

Efterkrigstiden og de sidste år af Christmas Møllers liv er søgt indkredset og beskrevet via fortrinsvis primære og samtidige kilder, samt materiale forfattet umiddelbart efter Christmas Møllers død. Kildesamlingen *Bornholm mellem øst og vest* udgivet af Jacob Hornemann i 2006, mindebogen fra 1948 og Christmas Møllers taler fra perioden skal her fremhæves.

Der er gennem årene skrevet flere bøger om Christmas Møller, som alle i større eller mindre grad har bidraget med inspiration og viden til denne udgivelse. Den første, *Christmas Møller*, blev udgivet af journalisten Knud Secher i 1945. I 1983 udgav Christmas Møllers nevø, historikeren Wilhelm Christmas-Møller, *Christmas Møllers politiske læreår*, og samme år udkom redaktør Erik Svenssons *Stormfuglen i dansk politik – Christmas Møller og hans dramatiske kamp set i nationalpolitisk perspektiv*. Den konservative politiker Erik Ninn-Hansen udgav i 1991 *Christmas Møller – en stridsmand i dansk politik*. Mens Sechers, Svenssons og Ninn-Hansens bøger fejrede et politisk forbillede, gik nevøen i højere grad kritisk og systematisk til værks i sit arbejde. Samme metode blev anvendt, da Wilhelm Christmas-Møller i 1993 udgav det helt centrale dobbeltværk *Christmas: Christmas Møller og Det Konservative Folkeparti I–II*, en disputats, som forholdt sig til både mennesket og politikeren Christmas Møller og hans komplicerede relation til partiet.

Disputatsen blev anmeldt i flere danske dagblade, hvor personer af alle politiske observanser meldte sig på banen for at udtale sig om Christmas Møller. Det samme gjorde sig gældende året efter, da Christmas Møllers mindefond i anledningen af 100 års fødselsdagen udgav *John Christmas Møller. En konservativ profil*, et "lille skrift med streger til et portræt," skrevet af Erik Thostrup Jacobsen. Samme Jacobsen udgav i 1995 *Gør jer pligt, gør jert værk. John Christmas Møllers dagbøger 1941–1945*, og man så således i 1990'erne en kortvarig opblomstring af interessen for Christmas Møller. Til gengæld har han glimret ved sit fravær i senere, populær historieformidling. I DR's serie *Store danskere*, påbegyndt i 2003, fik han ikke plads ved siden af Thorvald Stauning, Erik Scavenius og Kaj Munk. I DR's serie *Historien om Danmark* fra 2017 blev Christmas Møller end ikke nævnt i afsnittet om Danmarks besættelse. Og han, som hadede at være udenfor.

John Christmas Møller. Politik forud for alt skriver sig via sin form og sit indhold ind i liv-og-tid-biografi-traditionen, hvor hovedpersonen skildres i samspil med det samfund og det miljø vedkommende er en del af. Ved udarbejdelsen af bogen er alle anvendte citater fra kildematerialet tilpasset moderne dansk retstavning. Dette sker i lyset af, at en del anvendt materiale, såsom Christmas Møllers dagbøger og taler, ved udgivelse i bogform er omskrevet til nutidig retstavning. Tilpasningen af de anvendte citater i denne bog sker således for at give bogen et ensartet sprogligt udtryk.

Bogen er opdelt i fire tidsperioder, hvis afgrænsning og fokus er inspireret dels af Christmas Møllers liv og politiske udvikling, dels af centrale perioder og hændelser i hans samtid. "Barndom, ungdom, politik" dækker tiden fra 1894 til 1920, hvor Christmas Møllers menneskelige og politiske dannelse fandt sted i samspillet med familien og ikke mindst de mennesker, han mødte i sit politiske ungdomsarbejde. Særligt venskabet med den ambitiøse, konservative ungdomspolitiker Aage Kidde fik en skelsættende betydning for Christmas Møller.

I "Karriere, kampe, krig" skildres den afgørende tid fra 1920 frem til 1940, hvor Christmas Møller indtager den politiske scene og bliver de konservatives leder og frontfigur. Han vælter Venstre-regeringen i 1929, mens han i 1930'erne må inddæmme Konservativ Ungdoms militante kræfter og tage den lange og opslidende kamp for en ny grundlov.

I "Samarbejde, modstand, modgang" dækkes tiden under Danmarks besættelse fra 1940 til 1945, hvor eksilopholdet i London og den fortsatte balance mellem samarbejde og modstand bliver en overmåde stor udfordring for Christmas Møller. I "Frihed, ufred, eftermæle" følger man Christmas Møller i hans sidste år og i hans politiske efterliv. Karrieren kulminerede med posten som udenrigsminister og den sluttede med en kortvarig periode som politisk løsgænger.

Livet bød Christmas Møller mange nederlag, men han opgav aldrig kampen for indflydelse og forandring. Således bliver denne bog en skildring af et tit dramatisk, ofte hæseblæsende liv, defineret af det, Christmas Møller selv betegnede som "den dunkelt følte splid mellem tingen, som den er, og tingen, som den burde [være] – mellem det at bære byrden og finde byrden alt for svær."

Del I

1894–1920

Barndom, ungdom, politik

Et ganske almindeligt borgerhjem

De dansk-irske aner

Fondsbørsvekselerer Hans Christian Møller og hustruen Anna Cathinca Christmas Møller fik i 1894 deres andet barn. Drengen fik det eksotisk klingende navn Guido Leo John Christmas Møller. Dåbsnavnet skyldtes ikke, som man kunne tro, italienske aner, men Anna Cathinca elskede at læse og havde angiveligt ladet sig inspirere af navne i den italienske litteratur.¹ Efternavnet Christmas fik sønnen efter sin mor, hvis familie oprindeligt stammede fra Irland, og det skulle senere blive hans kaldenavn.

Fornavnet John var et populært navn i slægten Christmas, der kom til Danmark i 1790 i skikkelse af en handelsskibskaptajn fra Devonshire i England. Kaptajn John Christmas, der altså havde samme fornavn som sit tipoldebarn, der kom til verden omkring 100 år senere, slog sig ned i København i håbet om at tjene penge på Asienhandlen.² Denne handel blev liberaliseret i Danmark i 1772. Asiatisk Kompagnis handelsmonopol blev brudt, og driftige private folk og handelshuse kunne nu også få del i det, der siden er blevet kaldt den florissante periode. Den varede frem til englændernes angreb på København i 1807.³

Det europæiske kontinent var præget af strid og magtkampe i 1700-tallet, og når englænderne, franskmændene og hollænderne røg i totterne på hinanden, lukkede de egne farvande og havne for

fjenderne. Neutrale lande, som Danmark, kunne i sådanne situationer fortsat sejle ud, og med Dannebrog som adgangsbillet til verdenshavene havde danskerne gode muligheder for en endog betydelig oversøisk handel.

Regeringen og de danske handelshuse havde derfor rigeligt brug for folk som John Christmas, der talte engelsk og havde kontakter i Asien fra tidligere rejser. Finansieringen af den indiske handel kom ofte fra britiske og indiske interessenter, men den danske regering og handelshusene i København kunne få deres del af kagen ved at tilbyde sejlads under dansk flag, samt en neutral havn og et pengestærkt marked at afsætte varerne på når skibene kom tilbage fra Asien.⁴

John Christmas sejlede flere gange som skipper på sit eget skib, Kronprinsesse Maria, til både Indien og Vestindien og bragte egne og andres varer hjem. Han blev med tiden en holden mand, og han investerede pengene i sit nye fædreland. Skipperen erhvervede sig ejendom på den vestindiske ø St. Croix, og nord for København købte han ejendommen Høveltegaard og på Skodsborg Strandvej villaen Rolighed.⁵ Allerede i 1700- og 1800-tallet var Nordsjælland et yndet opholdssted for Københavns aristokrati, og derfor også populært blandt folk under opstigning i samfundet. Villaen Rolighed kom senere til at fungere som kursusejendom for Det Konservative Folkeparti.⁶

I København havde John Christmas sit hjem i ejendommen Bredgade 37, som i dag huser Hotel Phoenix. Sophie Zinn, datter af en rig købmand i København, beskriver i sine memoirer det statelige og velindrettede hjem, hvor herren i huset kunne byde byens fine borgerskab på selskab og dans, når han opholdt sig i hovedstaden. Ved sådanne lejligheder deltog Sophie Zinn også gerne, og hun var, som så mange andre, forelsket i den flotte kaptajn.⁷ Kaptajn Christmas var damernes ven. Han havde flere kærester og giftede sig fire gange med kvinder fra velhavende familier i England og Danmark. Han fik angiveligt ikke færre end 17 børn, og ikke alle blev født af John Christmas' fire hustruer.⁸

Et af de tre børn født uden for ægteskab var John Christmas Møllers oldefar, Frederick Christmas (1804–1865).⁹ Frederick var ud af en søskendeflok på tre, født af Anne Christine Lyng, en ung stuepige som kaptajn Christmas havde et forhold til, inden han giftede sig tredje gang.¹⁰ Frøken Lyng kunne ikke forsørge tre børn alene, men John Christmas sørgede for, at hun og børnene havde penge til livets ophold, da han igen drog videre på nye eventyr. Han gav også An-

ne Lynges børn navnet Christmas med på livets vej, og således blev Frederick Christmas far til John Frederick Christmas (1840–1893). I 1868 fik John Frederick sammen med sin kone Nicoline Frederikke en datter, Anna Cathinca Christmas, politikeren John Christmas Møllers mor.¹¹

Rødder i Dragør

Den danske gren af slægten Christmas havde længe kunnet kalde sig københavnere, mens Johns far, Hans Christian Møller, var tilflytter fra søfartsbyen Dragør på Amager. Her ernærede man sig ved fragtsejlad, og alt hvad der hørte dertil af aktiviteter. Dragørs dygtige søfolk havde op igennem 1700-tallet grundlagt en gedigen succes, og Dragør havde fra omkring 1750 provinsens største handelsflåde, kun overgået af Københavns. Det var især levering af brænde og korn til den voksende hovedstad, der kastede arbejde og penge af sig, så da Englænderkrigene brød ud i begyndelsen af 1800-tallet, blev det hårde tider for dragørskipperne. Man mistede både handel, skibe og penge, og nedturen varede længe. Faktisk blev det først rigtig gode tider igen i 1850'erne, inden det atter gik tilbage for skibshandel og Dragør i 1890'erne. Fra omkring 1900 betragtedes byen primært som landliggerby, hvortil byboer kunne tage på udflugt og holde ferie.¹²

Et sted ved Dragørs havn, omgivet af de charmerende gule dragørhuse, drev Hans Christian Møllers far, Vilhelm Møller, i midten af 1800-tallet en skibsprovianthandel. Til butikken hørte en mindre båd, som kunne transportere kadrejerer, skibsprovianthandleren, og hans varer ud til skibene, som ankrede op ud for Dragør. Vilhelm Møller drev butikken i opgangstider, men den familiedrevne forretning blev aldrig et stort foretagende. Faren døde, mens Hans Christian kun var dreng, og hans mor, Kirstine Møller, stod alene med tre børn. Hans Christians skolegang i kommuneskolen måtte herefter kombineres med butiksarbejde. Der var ikke råd til at fortsætte på Borgerdydskolen, og Hans Christian kom i stedet i lære hos vekselerer H.P. Hansen, hvor han uddannede sig i kunsten at behandle pengebeviser, gældsbeviser og skøder.¹³

Læretiden inkluderede også den barske lektie om finansverdens brutalitet, da vekselererfirmaet gik fallit, og chefen blev fængslet. Tilbage stod de ansatte og måtte finde nyt arbejde, og i Hans Christi-

ans tilfælde også et andet logi, da han i sin læretid havde boet hos vekselereren.¹⁴ Hans Christian Møller erkendte således tidligt i livet tilværelsens uforudsigelighed og nødvendigheden af hårdt arbejde. Man måtte være flittig og påpasselig, hvis man skulle klare sig i forretningsverdenen, men havde man evnerne og den rette indstilling, var succes også mulig.

Hans Christian Møller konverterede siden de dyre lærepenge til først et fast job som bogholder, og siden sin egen private succes som fondsbørsvekselerer og medejer af firmaet Møller og Ree, grundlagt i 1895. Det var gode tider i København i 1890'erne og frem til 1908. I en tid præget af en liberalistisk ånd var enhver sin egen lykkes smed, og der kunne tjenes store penge. Folkevandringen fra land til by betød, at byen uafslutteligt voksede, og liberalisering af erhvervslivet skabte vækst og nye muligheder. Der var øget behov for arbejdskraft og et stort behov for kapital til investeringer og etablering af nye virksomheder. Fondsbørsen blev det travle omdrejningspunkt for finansielle løsninger, og Hans Christian Møller brugte langt størstedelen af sine vågne timer på sit arbejde. Her stiledede han mod toppen, mod pengene, og den status og sikkerhed, der fulgte med.

Hjemmet i Bredgade

"I vor barndom boede vi i en lejlighed i Vesterbrogade nr. 121 eller 125," skrev Christmas Møllers bror i sine upublicerede erindringer. Det var "et moderne hus med port fra gaden ind til gården," huskede han. Her var det strengt forbudt for drengene at bevæge sig ud i gademiljøet, hvor der både var "hestesporvogne og hestekøretøjer."¹⁵ Børnene var dog fortsat små, da familien flyttede til en rummelig herskabslejlighed i en smuk ejendom på adressen Bredgade 63. Christmas Møllers barndomshjem i Bredgade lå dermed blot få numre fra tipoldefarens tidligere hjem i nr. 37. Christmas Møller beskrev i sine erindringer fra 1948 meget beskedent sit barndomshjem som "et almindeligt borgerhjem, som arbejdede sig frem." Familien førte en "jævn og rolig tilværelse," og livet "gik vel, som det almindeligvis gik i et velsitueret borgerhjem." Hans forældre, der begge kom fra beskedne kår, havde med succes etableret et velstillet hjem, "hvor bekymringerne var få."

Fondsbørsvekselererens solide indkomst dannede grundlaget for succes, men af erindringerne fremgår det også, at denne succes

Et kig ned ad Christmas Møllers barndomsgade, Bredgade. Her ses fodgængere, spurvogn og trækvogn på vej og til højre Bredgade 37, der i dag huser hotel Phoenix. (Det Kgl. Bibliotek)

havde sin pris. Vekselereren havde ikke megen tid til overs til at nyde frugterne af arbejdet, og megen samvær med den nære familie blev det heller ikke til. Forretningen måtte konstant plejes og udvikles. Hans Christian Møller havde jo set, hvor galt det kunne gå, hvis man ikke viste rettidig omhu, og hans indstilling til livet og til arbejdet påvirkede hans omgivelser.

"Livets alvor, hårdt arbejde, strenghed i kravene var, hvad der prægede ham i min barndomstid hjemme," huskede Christmas Møller senere og ikke uden fortrydelse. "Vi to drenge så, som datidens skik var, kun lidt til vores far. Det var hans arbejde, der var tappen, hvorom alting drejede sig." Nytårsaften var af samme grund aldrig en aften til fest, men en aften til status, så faren kunne danne sig et indtryk af året, der skulle komme. Den sidste dag på året kredsede samtalen i hjemmet, som på alle årets andre dage, om forretning.

Der stod respekt om faren, men om noget egentligt tillidsforhold